

ДОКТРИНА В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

ПИСЬМОВА ФОРМА ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ Є ДОКАЗОМ ЯК ФАКТУ УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ, ТАК І ФАКТУ ПЕРЕДАЧІ ГРОШОВОЇ СУМИ БАНКУ*

<...> Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність. Розумність характерна як для оцінки / врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм <...>.

Правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним (стаття 204 ЦК України).

Презумпція правомірності правочину означає те, що вчинений правочин вважається правомірним, тобто таким, що зумовлює набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків, доки ця презумпція не буде спростована. Таким чином, до спростування презумпції правомірності правочину всі права, набуті сторонами за ним, можуть безперешкодно здійснюватися, а створені обов'язки підлягають виконанню. Спростування презумпції правомірності правочину відбувається тоді: коли недійсність правочину прямо встановлена законом (тобто має місце його нікчемність); якщо він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (тобто оспорюваний правочин визнаний судом недійсним) <...>.

Тлумачення правочину – це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). З урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності <...>.

Касаційний суд вже зазначав, що:

contra proferentem (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* – слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. Це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які “не були індивідуально узгоджені” (*not individually negotiated*), але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір “*під переважним впливом однієї зі сторін*” (*under the dominant influence of one of the party*);

* Витяг з Постанови Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 02 червня 2025 р. у справі № 306/44/22 <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/128594915>> (дата звернення 27.06.2025).

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, у невигідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність. *Contra proferentem* спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань). *Contra proferentem* застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь у процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов у договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. У разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань <...>.

Поняття “майно” в частині першій статті 1 Першого протоколу [до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод] має автономне значення, яке не обмежується правом власності на фізичні речі та є незалежним від формальної класифікації в національному законодавстві. Певні інші права та інтереси, що складають активи, наприклад, борги, можуть також вважатися “майновими правами” і відповідно “майном” у розумінні цього положення (Suk v. Ukraine, № 10972/05, § 22, ЄСПЛ, від 10 березня 2011 року).

Стосовно банківських вкладів Європейський суд з прав людини вважає, що вони беззаперечно становлять “майно”, яке належить заявникам згідно зі статтею 1 Першого протоколу і не заперечується, що заявники можуть забрати ці кошти разом з відповідними процентами, якщо забажають (Gayduk and others v. Ukraine, [№ 54136/00, 49426/99, 51938/99 et al], ЄСПЛ, від 02 липня 2002 року).

Згідно з частиною першою статті 1058 ЦК України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов’язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. <...>

Договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту (частина перша статті 1059 ЦК України).

Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії (частина друга статті 640 ЦК України).

Об’єднана палата вже вказувала, що:

у статті 629 ЦК України закріплено один із фундаментів, на якому базується цивільне право – обов’язковість договору. Тобто з укладенням договору та

виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати. Невиконання обов'язків, встановлених договором, може відбуватися при: 1) розірванні договору за взаємною домовленістю сторін; 2) розірванні договору в судовому порядку; 3) відмові від договору в односторонньому порядку у випадках, передбачених договором та законом; 4) припинення зобов'язання на підставах, що містяться в главі 50 ЦК України; 5) недійсності договору (нікчемності договору або визнання його недійсним на підставі рішення суду);

реальним (від латинського *res* – річ) вважається договір, що є укладеним з моменту передачі речі або вчинення іншої дії. Для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між його сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача речі однією стороною іншій стороні або вчинення іншої дії <...>;

під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація; *правочин* оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами: першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін; зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину <...>.

Верховний Суд України зазначав, що відсутність реєстрації договору банківського вкладу, і як наслідок, необлікування на рахунку банку грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу, не можна вважати недодержанням письмової форми договору банківського вкладу за наявності ощадної книжки (сертифіката) чи іншого документа, що відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту, і є підтвердженням внесення готівки у відповідній платіжній системі. Відповідні юридичні факти (відсутність банківських рахунків, і як наслідок, необлікування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу) слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу <...>.

Велика Палата Верховного Суду вказувала, що:

оскільки саме банк визначає відповідальних працівників, яким надається право підписувати договори банківського вкладу, оформляти касові документи, а також визначає систему контролю за виконанням касових операцій, недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності та внутрішніх вимог банку щодо залучення останнім вкладу (депозиту) (зокрема, й через видання документів на підтвердження внесення коштів, які не відповідають певним вимогам законодавства та/чи умовам договору банківського вкладу) не може свідчити про недотримання сторонами письмової форми цього договору. Відкриття відповідних рахунків та

ПИСЬМОВА ФОРМА ДОГОВОРУ БАНКІВСЬКОГО ВКЛАДУ Є ДОКАЗОМ ЯК ФАКТУ УКЛАДЕННЯ...

облік на них коштів у національній та іноземній валютах, залучених згідно з чинним законодавством від юридичних і фізичних осіб на підставі укладених у письмовій формі договорів банківського вкладу (депозиту), є обов'язком банку. Необлікування банком таких коштів не можна вважати недодержанням сторонами відповідного договору банківського вкладу (депозиту) його письмової форми <...>;

суди мають у порядку, передбаченому процесуальним законом, перевіряти доводи сторін і досліджувати докази стосовно додержання письмової форми договорів банківського вкладу, враховуючи, що *недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності та внутрішніх вимог банку щодо залучення останнім вкладу (депозиту) (зокрема, й через видання документів на підтвердження внесення коштів, які не відповідають певним вимогам законодавства й умовам договору банківського вкладу) не може свідчити про недотримання сторонами письмової форми цього договору*; <...>

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 03 липня 2023 року в справі № 175/4639/19 (провадження № 61-11582сво21) зазначено, що:

‘місцевий суд дійшов обґрунтованого висновку, що факт укладення вказаних депозитних договорів підтверджується Витягом з електронного додатка до договору про переведення боргу б/н від 17 листопада 2014 року, що за своїм юридичним змістом фактично є формою банківської виписки (довідки) за всіма банківськими договорами позивача, що є предметом розгляду. Подібних висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18 квітня 2023 року у справі № 199/3152/20 (провадження № 14-244цс21).

Банк не спростував ані факту укладення депозитних договорів з позивачем, ані факту неповернення грошових коштів на вимогу вкладника. Колегія суддів вважає неприйнятними висновки апеляційного суду про те, що позивач не надав доказів на підтвердження факту укладення договорів банківських вкладів і зарахування коштів на рахунки, оскільки доказами зарахування коштів є лише оригінали договорів банківських вкладів та оригінали квитанцій про внесення грошових коштів на банківські рахунки, яких позивач не надав. Суд першої інстанції правильно вважав доведеним факт укладення між сторонами договорів банківських вкладів і внесення грошових коштів на підставі наданого позивачем Звіту про концентрацію ризиків за пасивними операціями банку (форма № 625) АТ КБ “ПриватБанк” та формою банківської виписки (довідки) за всіма банківськими договорами позивача, що є предметом розгляду’.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 08 червня 2021 року в справі № 662/397/15-ц (провадження № 14-20цс21) вказано, що:

‘з огляду на те, що позивачі правомірно сподівалися на належне оформлення вказаних договорів вкладу з відповідачем, а обов'язок забезпечення належного виконання працівниками відповідача посадових інструкцій лежить на банківській установі, особи, винні в порушенні правил банківських операцій, у спірних правовідносинах діяли від імені банку та розпоряджалися на власний розсуд коштами вже після передачі їх на депозит, отже, вчиняли

протиправні дії стосовно коштів, які перейшли у власність відповідача. Позивачі не можуть бути відповідальними за порушення, вчинені посадовими особами відповідача, оскільки ними виконані умови укладених угод. Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками судів про наявність між сторонами договірних правовідносин за договорами банківського вкладу'.

Суди правильно вказали, що задоволення позовних вимог з підстав статей 1172, 1192 ЦК України за встановлених фактичних обставин справи не відповідатиме вимогам чинного законодавства, оскільки з моменту передачі грошових коштів уповноваженій особі банку саме банк є їх власником, а тому саме банку спричинена шкода злочином його працівників.

У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 06 березня 2019 року у справі № 308/6023/15-ц (провадження № 61-4447сво18) зроблено висновок про те, що *зобов'язання з відшкодування шкоди, як правило, може мати місце лише за відсутності договірних правовідносин. Наявність кримінального правопорушення не впливає на договірні правовідносини, не спростовує їх існування та не припиняє їх.*

Також суди попередніх інстанцій правильно зазначили, що позивачі мають право вимоги до банку про повернення вкладів за договорами банківського вкладу, нарахованих процентів згідно з умовами договорів та застосування наслідків, передбачених договором і законом, у разі порушення банком своїх зобов'язань за договором. <...>.

Обміркувавши викладене, Об'єднана палата зауважує, що:

договір банківського вкладу є реальним договором і вважається укладеним з моменту прийняття банком від вкладника або третьої особи на користь вкладника грошової суми (вкладу);

парламентом у частині першій статті 1059 ЦК України розмежовано власне письмову форму (тобто коли вчиняється сторонами письмовий договір, який підтверджує внесення коштів вкладником) та замітники письмової форми договору банківського вкладу (зокрема, ощадна книжка, сертифікат чи інший документ, коли письмовий договір не вчинявся сторонами). Письмова форма договору банківського вкладу внаслідок його реального характеру є доказом не лише факту укладення договору, а й факту передачі грошової суми банку;

оскільки саме банк визначає відповідальних працівників, яким надається право підписувати договори банківського вкладу, оформляти касові документи, а також визначає систему контролю за виконанням касових операцій, недотримання уповноваженими працівниками банку вимог законодавства у сфері банківської діяльності та внутрішніх вимог банку щодо залучення останнім вкладу (депозиту) (зокрема, й через видання документів на підтвердження внесення коштів, які не відповідають певним вимогам законодавства та/чи умовам договору банківського вкладу) не може свідчити про недотримання сторонами письмової форми цього договору. Відсутність банківських рахунків, і як наслідок, необлікування на них грошових коштів, залучених від юридичних і фізичних осіб на підставі укладеного в письмовій формі договору банківського вкладу) слід кваліфікувати як невиконання банком своїх обов'язків за договором банківського вкладу. <...>